

Зародження та розвиток «теорії рис» політичного лідерства

М.Є. Сорокопуд*

Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів, Україна

*Corresponding author. E-mail: markosorokopud@gmail.com

Paper received 15.10.15; Accepted for publication 02.11.15.

Анотація. Визначено поняття політичного лідерства та політичного лідера. Проаналізовано визначення політичного лідера у теорії «Великої людини». Охарактеризовано політичного лідера як героя-вождя у теорії «Великої людини» Т. Карлейла. Визначено, що риси політичного лідера є вродженими і передаються по спадковості, тому не можуть набуватися у будь-який спосіб. Охарактеризовано вплив дослідження Р. Стогділла на розвиток теорії рис. Проаналізовано концептуальні засади відродження теорії рис наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Ключові слова: політичний лідер, політичне лідерство, теорія «Великої людини», теорія рис, герой, риса, репутація, статус

Проблема лідерства перебуває у центрі уваги дослідників упродовж багатьох століть. Визначено, що політичне лідерство притаманне різноманітним формам соціально-політичної організації. Виникає питання: чому одні люди стають лідерами, а інші задовольняються роллю послідовників? Шукаючи відповіді на ці запитання вчені та дослідники створили низку теорій, що з'ясовують суть цього явища.

Необхідно визначити, що таке політичне лідерство та політичний лідер. Вже на цьому етапі виникають проблеми, адже немає загальноприйнятого визначення даного поняття. Ми використаємо визначення французького вченого-політолога Жана Блонделя, який у своїй праці «Політичне лідерство: шлях до всеосяжного аналізу», спробував дати визначення даного поняття. Вчений зазначив: «Лідерство – це влада, тому що воно полягає в здатності однієї особи чи декількох осіб, які перебувають «на вершині», змусувати інших робити те, що вони б не робили, якби не було примусу. Лідер – це той, хто в силу тих чи інших обставин виявляється «над» нацією в разі загальнонаціонального політичного лідерства і може віддавати накази іншим громадянам. Отже, політичне лідерство. Загальнонаціональне політичне лідерство – це влада, яка здійснюється одним або декількома індивідуумами для того, щоб спонукати членів нації до дій»[7].

Однією з передумов появи теорії рис була концепція «Великої людини», представниками якої є Томас Карлейл (1795–1881), Френсіс Гальтон (1822–1911) та Сідні Хук (1902–1989). Це перша спроба пояснити феномен лідерства ключовими положеннями якої є: історія пояснюється впливом «великих людей», або «героїв», які є дуже впливовими люди, що володіють харизмою, інтелектом, мудрістю, або політичним мистецтвом і використовують владу таким чином, щоб зробити вирішальний вплив на хід історії; лідерами народжуються, а не стають, неможливо навчитися бути лідером; лідери володіють вродженими рисами, які їх відрізняють від інших людей і яких неможливо набути; великі лідери появляються тоді, коли виникає потреба в них. Якщо дослівно перекласти назву терміну, вона виглядатиме так: «Теорія великого чоловіка», і вчений Р. Болден зазначає, що це не помилка: «Використання терміну «чоловік», а не «людина», не є помилкою чи неточністю, адже до другої половини ХХ ст. лідерство було в першу чергу чоловічим та військовим концептом» [1].

Відомий Британський філософ та історик Т. Карлейл у своїй праці «Герої, шанування героїв і героїчне в історії» (1841) заявив, що історія світу це біографія великих людей. Одним із ключових положень теорії

буле те, що дуже впливові люди, які, через їхню особисту харизму, інтелект, мудрість або політичне мистецтво, використовували їхню владу таким чином, що зробили вирішальний вплив на хід історії: «Всесвітня історія, історія того, що людина скоїла в цьому світі, по суті, історія великих людей. Вони були вождями людства, вихователями, зразками і, в широкому сенсі, творцями всього того, що вся маса людей взагалі прагнула здійснити, чого вона хотіла досягти. Все, скоєне в цьому світі, представляє, по суті, зовнішній матеріальний результат, практичну реалізацію та втілення думок, що належали великим людям. Історія цих останніх становить душу всієї світової історії»[9].

Загалом вчений виділив шість видів великих людей: герой-божество, герой-пророк, герой-поет, герой-письменник, герой-пастир та герой-вождь. Визначення «героя-вождя», який на нашу думку і є політичним лідером на відміну від інших 5 типів «великої людини», є досить конкретним: «Людина, яка стає повелителем інших людей, волі якої всі інші волі покійно віддають себе, підпорядковуються і знаходять у ній своє благополуччя, таку людину ми можемо вважати найбільшою з великих»[9]. Герой-вождь втілює в собі всі форми героїзму: пастиря, вчителя, будь-які земні та духовні гідності, які тільки можна уявити в людині. Таким чином має право керувати людьми, давати їм постійні практичні настанови, вказувати щодня і щогодини, що вони повинні робити. Таку людину називають королем чи правителем.

Ідеї Т. Карлейла розвинув англійський психолог та соціолог Ф. Гальтон. У праці «Спадковий геній» (1869) вчений називає лідерів «видатними особистостями», та дає досить чітке визначення цьому поняттю: «це люди, які досить часто заявляли про себе або абсолютно самостійною працею, або в якості діячів, які керують суспільною думкою. Репутація видатної особистості набувається шляхом офіційної діяльності. Видатна людина це та, яка зуміла досягти того статусу, який досягає лише одна людина з 4000»[8]. Також він припустив, що риси, якими володіли лідери – вроджені, незмінні та не можуть набуватися у будь-який спосіб: «Природні особливості людини появляються у ній через успадкування, так само як і фізичні особливості у всьому органічному світі»[8]. Риси Ф. Гальтон визначив так: «Частички незліченних якостей, які зародилися у прабатьках, перетворюються в кров і розмножуються з покоління в покоління. Це такі якості розуму та характеру, які дають людині можливість та здатність діяти таким чином, щоб отримати високу репутацію» [8].

Вчений досліджував спадкове підґрунтя лідерів і вважав, що «велика людина» повинна мати «великих

родичів». Оцінка рівня інтелекту проводиться вченим на основі репутації людини та її положенню у суспільстві. Висока репутація є досить точною мірою високої обдарованості. Репутація – це: «думка сучасників, провірена успадкованими рисами, позитивний висновок з критичного аналізу характеру особистості»[8]. Вчений лише побіжно згадує риси, які передавались по спадковості державним діячам: ораторський талант, великий розум, такт в спілкуванні, красномовність у дебатах, здібність до стомлюючої та важкої праці, комунікабельність, дар заводити друзів, здатність до переконливих промов, безпристрасно відноситись до найрізноманітніших інтересів та думок, стриманість, здатність відстоювати свою думку абсолютно самотньо.

Американський філософ Сідні Хук присвятив свою працю «Герой в історії» (1943) ролі великих особистостей в історії і спробував визначити межі їхнього впливу на розвиток світової історії. Відповідно до назви праці, дослідник замість терміну «політичний лідер» вживав термін «герой в історії». Герой в історії це: «індивід, який здійснює вирішальний вплив на ситуацію чи подію, наслідки від якої були б абсолютно відмінні, якби він не здійснив цей вплив. Герой це людина, яка створює події, що визначають хід історії» [2]. Вчений виділяє два типи політичних лідерів: героя, який впливає на події(eventful man) та героя, який створює події(event-making man): «Герой, який впливає на події – це людина, чії дії впливають на ситуацію чи історичну подію так, що вона розвивається в іншому напрямку, ніж вона б розвилася, якби дія не відбулась. Герой, який створює події – це людина, чії дії та рішення є швидше наслідком інтелекту, волі та характеру цієї людини, ніж від умов зовнішнього середовища»[2]. Дані визначення, на думку вченого, підкреслюють переконання в тому, що герой, який створює події, є великою людиною не лише в завдяки тому, що він робить, але й в завдяки тому, ким він є.

Першою і домінуючою від середини XIX ст. до 50-х роках XX ст. теорією лідерства була теорія рис. Її прихильники розглядають лідера як сукупність певних психологічних якостей, наявність яких сприяє набуттю індивіда статусу лідера, і наділяють його здатністю приймати владні рішення відносно інших людей. Вчені припускали, що якщо справді існують певні якості, які відрізняють лідера від послідовників, тоді існує можливість їх виявлення. Відповідно прихильники цього підходу вивчали, які саме інтегровані моделі особистісних характеристик, що відображають широкий спектр індивідуальних відмінностей, сприяють набуттю статусу лідера. Вони стверджували: що лідерство є унікальною властивістю окремих особистостей, вибраних з великої кількості людей; ці окремі особистості володіють певними вродженими рисами, яких неможливо набути. Хоча ця теорія була піддана критиці у минулому столітті, вчені досі продовжують вивчати риси та характеристики особистості, які збільшують вірогідність набуття лідерського статусу особою, сприяють ефективній лідерській діяльності та виконанню лідерських функцій.

Психолог К. Бірд, проаналізувавши 20 досліджень, у своїй праці «Соціальна психологія» (1940) склав список з 79 лідерських рис. Вчений виявив: «51 риса, тобто 65%, змінних згадувалась лише один раз, 16 рис, або 20% – двічі, 4 риси, чи 5% були виявлені в трьох дослідженнях, ще 4 – в чотирьох, 2 були згадані

в п'яти, 1 виявлена в шести, і 1 в десяти дослідженнях» [3, с. 3]. Риси, які згадувались у трьох дослідженнях були: сміливість, оригінальність, тактовність та впевненість у собі. Ентузіазм, справедливість і співчуття – згадувались в чотирьох дослідженнях. Дві риси, які виявлені в п'яти дослідженнях були: екстраверсивність і почуття гумору. Ініціативність згадувалась в шести розвідках, а інтелект в десяти.

Ідеї К. Бірда розвинув американський психолог Ральф Стогділл. Основні свої думки вчений написав у статті «Особисті чинники, які асоціюються з лідерством» (1948) та праці «Довідник по лідерству: огляд теорій та досліджень» (1974). Вчений проаналізував 24 дослідження теорії рис, які були проведені вченими з 1904 року по 1947 рік і запропонував власне визначення лідера: «Лідер це той, хто займає відповідальну посаду та координує діяльність всіх членів групи, для виконання поставлених перед ними завдань для досягнення спільної мети. Якщо людина бере участь у груповій діяльності та демонструє свою здатність збільшувати інтенсивність та ефективність роботи групи, ця людина набуває статусу лідера»[4].

Також Р. Стогділл вчений запропонував свою класифікацію лідерських рис, яка передбачала п'ять характеристик: «Фактори, які пов'язані з лідерством це: розумові здібності, потужності, досягнення, відповідальність, участь і статус. До розумових здібностей відносяться: інтелект, жвавість, мовні здібності, оригінальність, здатність до прийняття рішень. Досягнення включають в себе: освіту, знання, спортивні досягнення. Відповідальність, в свою чергу, включає: надійність, ініціативність, наполегливість, впевненість у собі, агресивність. До участі слід віднести: активність, комунікабельність, вміння адаптуватися, кооперативність, почуття гумору. До статусу відносяться: соціально-економічне становище та популярність»[4]. Особисті риси лідера і послідовників, в порівнянні з ситуацією, є стабільними. Збереження індивідуальних рис лідера, а відповідно – стилю його поведінки, в умовах постійної зміни ситуації, є основною перешкодою збереженню статусу лідера і реалізації лідерських функцій. Знайти лідера, не є надто складним завданням. Складність полягає в тому, що людина в різних ситуаціях повинна завжди поводитись як лідер.

В результаті, Р. Стогділл доходить висновку, після якого теорія рис втратила своє домінуюче положення серед підходів до пояснення феномену лідерства, і її місце зайняла ситуативна теорія лідерства: «Справді якісний аналіз лідерства, передбачає не лише вивчення лідера, але і ситуації, в якій він перебуває. Докази свідчать про те, що лідерство це відношення, яке існує між людьми в соціальній ситуації, і що особи, які є лідерами в одній ситуації, не обов'язково будуть лідерами в інших ситуаціях»[4].

Після дослідження Р. Стогділла, теорія рис поступово втрачала домінуючі позиції, в результаті чого ситуаційна теорія та поведінковий аналіз набули панівного статусу серед досліджень лідерства. Лише наприкінці XX – початку XXI століть дослідники в повній мірі піднесли її до рівня розвитку інших теорій лідерства, які прогресували протягом другої половини XX століття. Одним із таких дослідників є американський психолог Стівен Заккаро. Вчений у своїх працях «Перспективи досліджень лідерства на основі теорії рис» (2007) і «Лідерські риси та атрибути»

(2004) дає ґрунтовне визначення лідерських рис: «Лідерські риси це відносно стабільні та пов'язані об'єднання особистісних характеристик, які сприяють виконанню лідером своїх функцій, в різних організаційних і групових ситуаціях»[6].

Вчений, як і Р. Стоґдїлл, наголошує на тому, що лише лідерських рис недостатньо для цілісного аналізу феномену політичного лідерства, також необхідно брати інші аспекти, такі як послідовники, вплив ситуації тощо. У своїй праці «Перспективи досліджень лідерства на основі теорії рис» С. Заккаро доходить схожих п'яти висновків: «По-перше, відмова від теорії рис не була заснована на емпіричних дослідженнях. По-друге, значна і зростаюча база емпіричних досліджень підтверджує вплив лідерських рис на ефективність лідерства. По-третє, лідерство є результатом комбінації, взаємодії та взаємовпливу рис та атрибутів особистості, а не набором незалежних рис. По-четверте, домінуючими лідерськими рисами, можуть бути ті, які відображають стійку тенденцію індивіда діяти різними способами в різних організаційних ситуаціях. По-п'яте, деякі риси лідера детально впливають на лідерський процес та його продуктивність, в той час, як інші риси мають безпосередній вплив, хоча його сила залежить від ситуації»[5].

В результаті того, що теорія рис є першою повноцінною теорією лідерства, вона набула статусу теорії, яку прихильники інших підходів до лідерства найбільше критикують. По-перше, вчені зазначають, що даний підхід до лідерства є занадто спрощеним та даремним, адже він фокусує увагу не на справжній ефективності

лідерства, а на тому, як лідер сприймається послідовниками. Ефективність політичного лідерства, мало досліджена, тому такий підхід не може допомогти політичним організаціям визначити справжнього лідера. По-друге, деякі вчені наголошували на тому, що поведінка лідера є важливішою, ніж вроджені риси. Тобто, теорія рис упускає значення ситуаційного впливу середовища, в якому перебувають лідери. По-третє, вчені наголошують на тому, що, попри свою довгу історію, прихильники теорії рис не змогли створити повного списку лідерських рис, коли ж дослідники пробували визначити конкретні риси, які притаманні ефективним та успішним лідерам, то список цих рис був настільки великим, що, фактично, збігався з повним набором психологічних ознак особистості.

Теорія рис є першою повноцінною теорією, яка пояснює феномен політичного лідерства, відповідно вона має довгу історію, зі злетами та падіннями. Даний підхід домінував протягом першої половини ХХ ст. Згодом вчені розробили нові підходи, та розкритикували теорію, через її нездатність відповісти на питання: «В чому відмінність між лідерами та не лідерами?» та неврахування впливу ситуативних чинників на лідерський процес. Тому вона втратила своє домінантне положення. у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст., відповідаючи на критику, прихильник теорії рис ускладнили її концептуальні положення, методологічну базу та емпіричні дані. Таким чином, вона досягла рівня інших теорій, які розвивалися з середини ХХ століття, та пропонує власний науковий підхід до феномену політичного лідерства.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Bolden, R., Gosling, J., Marturano, A., Dennison, P. A Review of Leadership Theory and Competency Frameworks / R. Bolden, J. Gosling, A. Marturano, P. Dennison. – Centre for Leadership Studies, 2003. – 44 p.
- [2] Hook, S. The hero in history / Sidney Hook. – New York: The John Day company, 1943. – 273 p.
- [3] Lashbrook, V. A Theoretical and Methodological Evaluation of Leadership Research / Lashbrook Velma. – Honolulu: Western States Speech Communication, 1972. – 23 p.
- [4] Stogdill, R. Personal factors associated with leadership: A survey of the literature / Ralph Stogdill // The Journal of Psychology 1948. – № 25. P. 35-71.
- [5] Zaccaro, S. Trait-based perspectives in leadership / Stephen Zaccaro // American Psychologist 2007. – № 62. P. 6-16.
- [6] Zaccaro, S.J., Kemp, C., & Bader, P. (2004). Leader traits and attributes. In J. Antonakis, A. T. Cianciolo, and R. J. Sternberg (Eds.), The nature of leadership (pp. 101–124). Thousand Oaks, CA: Sage.
- [7] Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу / Ж. Блондель. – М.: Российская академия управления, 1992. – 135 с. / URL http://royallib.com/book/blondel_gan/politicheskoe_liderstvo_put_k_vseobemlyushchem_u_analizu.html
- [8] Гальтон Ф. Наследственность таланта, ее законы и последствия / Френсис Гальтон. – С.-Пб.: Ред. журн. «Знание», 1875. – 299 с.
- [9] Карлейль Т. Герои, почитание героев и героическое в истории / Томас Карлейль. – М.: Эксмо, 2008. – 864 с.

REFERENCES

- [1] Bolden, R., Gosling, J., Marturano, A., Dennison, P. A Review of Leadership Theory and Competency Frameworks / R. Bolden, J. Gosling, A. Marturano, P. Dennison. – Centre for Leadership Studies, 2003. – 44 p.
- [2] Hook, S. The hero in history / Sidney Hook. – New York: The John Day company, 1943. – 273 p.
- [3] Lashbrook, V. A Theoretical and Methodological Evaluation of Leadership Research / Lashbrook Velma. – Honolulu: Western States Speech Communication, 1972. – 23 p.
- [4] Stogdill, R. Personal factors associated with leadership: A survey of the literature / Ralph Stogdill // The Journal of Psychology 1948. – № 25. P. 35-71.
- [5] Zaccaro, S. Trait-based perspectives in leadership / Stephen Zaccaro // American Psychologist 2007. – № 62. P. 6-16.
- [6] Zaccaro, S. J., Kemp, C., & Bader, P. (2004). Leader traits and attributes. In J. Antonakis, A. T. Cianciolo, and R. J. Sternberg (Eds.), The nature of leadership (pp. 101–124). Thousand Oaks, CA: Sage.
- [7] Blondel, J. Political leadership. The path to a comprehensive analysis / J. Blondel. – M.: Russian Academy of Management, 1992. — 135 p.
- [8] Galton, F. Heredity talent, its laws and consequences / Francis Galton. – S.-Pb.: Ed. Zh. "Knowledge", 1875. – 299 p.
- [9] Carlyle, T. Heroes, honoring the heroes and the Heroic in History / Thomas Carlyle. – M.: Eksmo, 2008. – 864 p.

Origin and development of "rice theory" of political leadership

M.Y. Sorokopud

Abstract. The concepts of political leadership and political leader were defined. The definition of a political leader in the "great man theory" was analyzed. Political leader as hero-leader in the theory of the "Big Man" T. Carlyles was characterized. That the political leader traits are innate and transmitted by heredity, and therefore can not be acquired in any other way was defined. The influence of research on the development of the R. Stogdills theory was characterized. The conceptual basis of the Trait theory rebirth XX-XXI centuries was analyzed.

Keywords: political leader, political leadership, "Great Man" theory, traits theory, hero, trait, reputation, status